

Літаратура

1. *Бялькевіч І.К.* Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. – Мінск, 1970. – 512 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ, 2001. – 1440 с.
3. *Волкава Я.В., Авілава В.Л.* Польска-беларускі слоўнік. – Мінск, 2004. – 880 с.
4. Словарь архаизмов / Сост. И.Смирнов, М.Глобачёв. – Москва, 2001. – 424 с.
5. Слоўнік гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі.: У 2 т. Т. 1 А-П / Уклад. Е.С. Мяцельская і інш.; Пад рэд. Е.С. Мяцельскай. – Мінск, 1990. – 287 с.
6. Слоўнік мовы “Нашай Нівы” (1906-1915). У 5 т. Т. 1: А-Д / Уклад. А.М. Анісім, І.Л. Капылюў, В.П. Лемцюгова, Г.К. Усціновіч; Пад рэд. В.П. Лемцюговай. – Мінск, 2003. – 624 с.

Г.І. Кулеш

Іншамоўная лексіка ў заканадаўчых тэкстах 1920-х гадоў

Крыніцай фарміравання тэрмінаў для абазначэння значнай часткі юрыдычных паняццяў, як адзначаецца ў спецыяльных даследаваннях, з’явілася рымскае права. Большасць з такіх тэрмінаў да нашых дзён захавалася ў еўрапейскіх заканадаўчых сістэмах, што дазваляе юрыстам Еўропы гаварыць “на адной мове асноўных юрыдычных паняццяў – мове рымскага права” [4]. Даволі прыкметная колькасць тэрміналогіі іншамоўнага, у тым ліку лацінскага, паходжання характэрная і для беларускамоўнай заканадаўчай практыкі. Калі ў старабеларускае юрыдычнае пісьменства лексічныя пазычанні траплялі з лацінскай, французскай, нямецкай і іншых моў непасрэдна або праз польскую мову, то іх корпус у заканадаўчых тэкстах 1920-х гадоў у істотнай меры быў абумоўлены тэрміналагічным апаратам рускамоўнага заканадаўства.

Пасля ўстанаўлення савецкай улады і абвяшчэння дыктатуры пралетарыяту перад заканадаўцамі была пастаўлена задача фармуляваць законы зразумелай для працоўных мас мовай. Гэта асобна падкрэслівалася ў пастанове УЦВК і СНК РСФСР ад 29 ліпеня 1929 г. “Аб рабоце па кадыфікацыі заканадаўства ў РСФСР” [5, с. 92].

І ў БССР тагачасныя правазнаўцы і лінгвісты неаднаразова выказваліся аб прадыктаванай патрэбамі масавай асветы неабходнасці пазбягаць ужывання незразумелых іншамоўных слоў [1; 2; 3]. Для асобаў, якія скончылі “клясычную школу, чужаземныя словы, запазычаныя з лацінскай і грэцкай моў”, гучалі як знаёмыя... Для іх – гэта былі словы з пэўным сэнсам”. Аднак у савецкіх школах класічныя мовы не выкладаліся і таму ўзнікла “патрэба ў замене чужаземных тэрмінаў, пераважна тых, якія ўзяты з лацінскай мовы, спадчыны сярэднявекі, сваімі роднымі словамі” [1, с. 159].

Разам з тым стаўленне да іншамоўнай лексікі, прызначанай для папулярнай, навучальнай літаратуры і навуковых выданняў, было неаднолькавым. Асветніцкія выданні патрабавалі перакладу, вытлумачэння незразумелых чужых слоў. У выданнях “вузка-спэцыяльных, якія могуць мець сьцісла навуковае і, значыць, міжнароднае значэнне, будуць ужывацца чужаземныя навуковыя і тэхнічныя тэрміны без перакладаў” [1, с. 161].

Падкрэсліваўся асобны статус міжнародных тэрмінаў у заканадаўчых тэкстах: “тэрміны, выпрацаваныя навукаю і ўжываныя ва ўсіх еўрапейскіх мовах, павінны быць пакінуты без перакладу, напр.: *аккредитив* (паўнамоцтва), *акцэпт* (прыняцце), *арбітр* (пасрэднік), *арбітраж* (пасрэдніцтва)...” [2, с. 89]. Мэтазгоднасць такога падыходу тлумачылася не толькі пашырэннем падобных тэрмінаў у еўрапейскім заканадаўстве, але складанасцю стварэння іх дакладных беларускіх эквівалентаў, асабліва для полісемантычных іншамоўных лексем.

Спроба рознымі спосабамі ўводзіць тэрміны іншамоўнага паходжання у беларускі тэкст і замяняць іх на ўласнамоўныя адпаведнікі¹³ была зроблена пры перакладзе на беларускую мову Канстытуцыі РСФСР 1918 года. Вынік паказаў складанасць і немэтазгоднасць іх перакладу або вытлумачэння.

У асобных выпадках адпаведнік у перакладным варыянце быў шматслоўным і занадта грувасткім: рус. *бюджетное право – права расходу ды прыходу казны* (К-18, падзагалолак раздзела 5).

Шматзначны іншамоўны тэрмін патрабаваў некалькіх беларускіх у залежнасці ад маўленчай сітуацыі, што не адпавядала патрабаванню тэрміналагічнай уніфікацыі:

установление социалистической организации общества (К-18, 3)
в целях... организации хозяйства (К-18, 3е)
пользоваться свободой организации и действия (К-18, 16)

установа сацыялістычнага збудавання
общества (К-18, 3)
дзеля таго, каб... упарадкаваць
гаспадарства (К-18, 3е)
карыстаць свабодаю гуртавання і руху
(К-18, 16)

Ужыванне аднаго і таго ж беларускага эквівалента для розных па семантычным нападуненні іншамоўных тэрмінаў недакладна перадавала сэнс арыгінала:

В случае неправильности выборов в целом вопрос об отмене выборов разрешается высшим по порядку органом Советской власти (К-18, 76)
Последней инстанцией по кассации Советских выборов является В.Ц.И.К (К-18, 77)

У тым прыпадку, калі выбары зроблены уцалку няпраўдзіва, пытаньня аб адмены выбарау парашаяцца вышэйшаю па парадку установаю Радавае уласьці (К-18, 76)
Самаю вышэйшаю і апошняю установаю на абскаржэнню выбарау з’яўляецца У.Ц.С.К (К-18, 77)

¹³ Гл.: Кулеш Г.І. Пераклад “Конституции РСФСР” (1918): Першая спроба перадаць паняцці заканадаўства сродкамі сучаснай беларускай мовы // Роднае слова. – 2010. – № 1. – С. 32-35.

Замена міжнароднай тэрміналогіі на ўласнамоўныя адпаведнікі пры перакладзе заканадаўчых тэкстаў у далейшым пашырэння не атрымала. Для пацвярджэння параўнаем пераклад асобных блізкіх па тэксце артыкулаў Канстытуцыі РСФСР 1918 г. і Канстытуцыі БССР 1927 г.:

у перарыўкі паміж з'ездамі (К-18, 12)	у пэрыад паміж з'ездамі (К-27, 3, 31)
абіраньня чалавека чалавекам (К-18, 3)	эксплёатацыя чалавека чалавекам (К-27, 1)
даклярацыя прау працоўнага і абіранага народу (К-18, назва першага раздзела)	дэкларацыя праў працоўнага і
камісарыят справядлівасці (К-18, 43)	эксплёатуемага народу (К-27, 1)
працоўны народ усіх краіну, злучайся! (К-18, 89)	Народны Камісарыят Юстыцыі (К-27, 45)
	пралетарыі ўсіх краін, злучайцеся! (К-27, 74)

У заканадаўстве 1920-х гадоў, у прыватнасці Крымінальным кодэксе 1928 г., Кодэксе законаў аб шлюбе, сям'і і апецы 1927 г., прыклады перакладу іншамоўных тэрмінаў з'яўляюцца адзінкавымі: *в силу международной солидарности интересов всех трудящихся – на грунце міжнароднай згоды інтарэсаў усіх працоўных* (КК-28, 63); *нарушение во время эпидемий установленных правил об охране народного здоровья – парушэнне ў часы пошасцяй* устаноўленых правіл аб ахове народнага здароўя (КК-28, 112); *в период гражданской войны – у часы грамадзянскай вайны* (КК-28, 74).

Скарачэнні

- К-18 – Канстытуцыя (Асноўны закон) Расейскае Сацыялістычнае Федэратыўнае Радавае Рэспублікі. – Масква: 3-я Дзярж. друк., 1918. – 62 с.
- К-27 – Канстытуцыя (Асноўны закон) Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі. – Мінск: ЦВК БССР, 1927. – 58 с.
- КК-28 – Крымінальны кодэкс БССР. Афiц.выд. – Мінск: Выд-ва кіраўніцтва спраў СНК: Выд. эканам. нарады БССР, 1928. – 163 с.

Літаратура

1. Байкоў Мікола. Да пытання аб чужаземных словах у нашай мове // Польша. – 1928. – С. 150-168.
2. Гуткоўскі Мікола. Беларуская праўная тэрміналогія // Працы БДУ. – 1927. – № 14-15. – С. 81-91.
3. Гуткоўскі Мікола. Афiцыйныя крыніцы заканадаўства БССР // Советское строительство / Савецкае будаўніцтва. – 1927. – № 11-12.
4. Кофанов Леонид. Наследие римского права / [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.senator.senat.org/roma.html> Дата доступу: 13.05.2011.
5. Лукьянова Е.А. Российская государственность и конституционное законодательство в России (1917 – 1993). – Москва, 2000. – 192 с.